

VĂN HÓA VÀ LỐI SỐNG ĐÔ THỊ TRONG QUÁ TRÌNH CÔNG NGHIỆP HÓA, HIỆN ĐẠI HÓA - NHÌN TỪ GÓC ĐỘ LIÊN KẾT XÃ HỘI

TS. NGUYỄN VĂN THẮNG^(*)

TÓM TẮT

Quá trình công nghiệp hóa, hiện đại hóa đã nhanh chóng làm thay đổi diện mạo của đất nước, đặc biệt là ở các đô thị. Bài viết khái quát tính tất yếu của quá trình đô thị hóa với những biểu hiện tích cực và hạn chế của quá trình này, song hành là những thách thức không nhỏ đặt ra cho nhiệm vụ xây dựng văn hóa và lối sống văn minh ở các đô thị. Qua việc phân tích thực trạng, nguyên nhân của những hạn chế về văn hóa và lối sống đô thị hiện nay ở nước ta, bài viết nêu ra một số giải pháp cụ thể để phát huy những biến đổi tích cực, hạn chế những biến đổi tiêu cực trong văn hóa và lối sống đô thị trong quá trình công nghiệp hóa, hiện đại hóa giai đoạn 2021 đến 2030, từ góc độ liên kết xã hội.

Từ khóa: đô thị, lối sống, liên kết xã hội.

ABSTRACT

The process of industrialization and modernization has quickly changed the face of the country, especially in urban areas. The article outlines the inevitability of the urbanization process with the positive outcomes as well as limitations, of the challenges posed to the mission of building a civilized culture and lifestyle in cities. Through analyzing the current situation and causes of the urban cultural and lifestyle limitations in our country, this article outlines a number of specific solutions to promote positive changes and limit the negative sides in urban culture and lifestyle in the process of industrialization and modernization during the period between 2021 and 2030, from the perspective of social integration.

Key words: urban cities, lifestyle, social integration.

1. Đặt vấn đề

Quy luật phát triển chung cho thấy, quá trình công nghiệp hóa, hiện đại hóa luôn song hành với quá trình đô thị hóa. Ở nước ta, 35 năm qua, đô thị không những phát triển nhanh

về số lượng, mà còn ngày càng đóng vai trò quan trọng đối với sự phát triển của đất nước. Năm 1990, Việt Nam mới chỉ có khoảng 500 đô thị lớn nhỏ, với khoảng 13 triệu dân, thì đến năm 2019, theo kết quả Tổng điều tra dân số và nhà ở, nước ta đã có 833 đô thị, gồm 605 thị trấn, còn lại là thành phố, thị xã, trong

^(*) Giảng viên Viện Văn hóa và Phát triển - nguyên Vụ trưởng Vụ các trường Chính trị, Học viện Chính trị Quốc gia Hồ Chí Minh.

đó có 02 đô thị loại đặc biệt, 22 đô thị loại I, 30 đô thị loại II. Tỷ lệ đô thị hóa ở nước ta đạt khoảng 39%. Gần đây nhất, theo kết quả Tổng điều tra dân số và nhà ở năm 2019, dân số thành thị ở nước ta là 33.122.548 người, chiếm 34,4% tổng dân số cả nước. Tỷ lệ tăng dân số bình quân năm khu vực thành thị giai đoạn 2009 - 2019 là 2,64%/năm, gấp hơn 2 lần tỷ lệ tăng dân số bình quân của cả nước và gấp 6 lần so với tỷ lệ tăng dân số bình quân năm khu vực nông thôn cùng giai đoạn⁽¹⁾. Các đô thị đặc biệt như Hà Nội, Thành phố Hồ Chí Minh, các đô thị loại I như Hải Phòng, Đà Nẵng, Cần Thơ... không chỉ là các trung tâm chính trị, mà còn là các trung tâm kinh tế, văn hóa, giữ vai trò động lực cho sự phát triển bền vững của đất nước. Vì thế, để thực hiện mục tiêu “đến năm 2025 là nước đang phát triển có công nghiệp theo hướng hiện đại, vượt qua mức thu nhập trung bình thấp. Đến năm 2030, kỷ niệm 100 năm thành lập Đảng: là nước đang phát triển có công nghiệp hiện đại, thu nhập trung bình cao. Đến năm 2045, kỷ niệm 100 năm thành lập Nước: trở thành nước phát triển, thu nhập cao (Dự thảo Báo cáo chính trị của Ban Chấp hành Trung ương Đảng khóa XII tại Đại hội Đại biểu toàn quốc lần thứ XIII của Đảng)”, trong vô số nhiệm vụ phải thực hiện, không thể bỏ qua nhiệm vụ xây dựng văn hóa và lối sống văn minh ở các đô thị.

2. Những biến đổi tích cực và hạn chế về văn hóa, lối sống đô thị trong quá trình công nghiệp hóa, hiện đại hóa

⁽¹⁾ Kết quả toàn bộ Tổng điều tra dân số và nhà ở năm 2019 (pdf) Truy xuất từ <https://www.gso.gov.vn/wp-content/uploads/2019/12/Ket-qua-toan-bo-Tong-dieu-tra-dan-so-va-nha-o-2019.pdf>, trích đọc ngày 20/12/2020.

2.1. Những biến đổi tích cực

Không khó để nhận ra *những biến đổi tích cực* về văn hóa và lối sống tại đô thị trong quá trình công nghiệp hóa, hiện đại hóa. Không gian kiến trúc ở nhiều đô thị đã đẹp lên nhanh chóng với các công trình hiện đại giữa một cảnh quan môi trường nhân tạo có ý thức thẩm mỹ cao. Công viên và các điểm sinh hoạt văn hóa với đa dạng mô hình, phong phú về quy mô, hiện đại về hình thức, mang tính cộng đồng cao ra đời ngày càng nhiều, đáp ứng nhu cầu văn hóa ngày càng cao của người dân. Đô thị lớn, nhỏ nào cũng được chỉnh trang và quy hoạch, tạo ra các điểm nhấn gắn với đặc trưng của địa phương, ít nhiều gây ấn tượng, lan tỏa, thu hút sự quan tâm của đông đảo công chúng. Những thiết chế văn hóa sau một thời gian lúng túng do chuyển đổi cơ chế, nay đã có bước phát triển đáng kể bởi được hiện đại hóa về cơ sở vật chất - kỹ thuật, thu hút nhiều thành phần kinh tế tham gia đầu tư, đa dạng hóa phương thức hoạt động. Hình ảnh chuỗi siêu thị - một nét đặc trưng của văn hóa thương mại hiện đại, biển quảng cáo tấp lỏn ở ngoài trời, nhiều tượng đài quy mô được xây dựng, những pa nô, áp phích với vô vàn thông tin về kinh tế - xã hội... làm cho không gian văn hóa ở các đô thị có sự khu biệt rõ nét với môi trường văn hóa ở nông thôn.

Mức sống, hay đúng hơn là chất lượng sống của người dân đô thị nhìn chung được nâng lên tương đối nhanh. Theo đó, lối sống đô thị cũng biến đổi rất mạnh. Tính năng động cá nhân để thích ứng với hoàn cảnh, với cơ chế của nền kinh tế thị trường định hướng xã hội chủ nghĩa là điều dễ nhận thấy. Các đô thị là nơi tập trung nhiều cơ sở giáo dục -

đào tạo, khoa học - công nghệ, văn hóa, thể thao, y tế, các khu công nghiệp, cụm tiểu thủ công nghiệp... thu hút số lượng đông đảo đội ngũ trí thức, văn nghệ sĩ, học sinh, sinh viên, những người lao động có tay nghề cao. Đó là một ưu thế rất lớn của các đô thị đối với việc tạo ra nguồn nhân lực chất lượng cao cho phục vụ công nghiệp hóa, hiện đại hóa đất nước. Ưu thế này cũng góp phần tạo ra phong cách lao động, học tập, sinh hoạt gắn với văn minh công nghiệp, trật tự kỷ cương, cách ăn mặc theo xu hướng thời trang đa dạng, phong phú của nhiều thế hệ, tạo nên những nét đẹp riêng trong lối sống đô thị.

2.2. Những biến đổi tiêu cực

Quá trình công nghiệp hóa, hiện đại hóa đã tạo nên rất nhiều biến đổi tích cực về văn hóa và lối sống đô thị, song cũng gây ra không ít *những biến đổi tiêu cực*. Xét về bản chất, công nghiệp hóa, hiện đại hóa không có lỗi, càng không phải là “thủ phạm” gây ra những biến đổi tiêu cực về văn hóa và lối sống đô thị. Vấn đề đặt ra là con người đã tổ chức thực hiện, tiến hành lộ trình công nghiệp hóa, hiện đại hóa với những bước đi có thích hợp với hoàn cảnh, điều kiện thực tiễn của Việt Nam nói chung, từng địa phương nói riêng hay chưa; có tuân thủ quy luật khách quan hay vẫn còn duy ý chí, có thực sự nhận thức được vị trí, vai trò, ý nghĩa của văn hóa và lối sống trong quá trình công nghiệp hóa, hiện đại hóa hay không? Rõ ràng, không thể kèm theo một quyết định hành chính là có ngay một đô thị với đầy đủ các chức năng vốn có và tiêu chí văn minh phù hợp chuẩn tắc quốc tế, đồng thời vẫn phù hợp với truyền thống văn hóa Việt Nam.

Có thể thấy, trong nhiều năm qua không gian văn hóa đô thị đã bị xáo trộn, xô đẩy xộc xệch, có nơi còn vượt khỏi tầm kiểm soát của các nhà quản lý. Tình trạng phố không ra phố, làng không ra làng chỉ là một trong khá nhiều biểu hiện của kiểu văn minh nửa vời, đầy mâu thuẫn và nghịch lý đang lan tràn ở các đô thị. Tại một số địa phương, các cấp quản lý và người dân đã bỏ ra không ít công sức, tiền bạc để bảo tồn và phát huy nét đẹp độc đáo của các phố nghề, phố cổ, các công trình kiến trúc cổ kính, đặc sắc và trong một chừng mực nào đó, ít nhiều đã có kết quả khả quan. Song đặt trong một tổng thể (như Hà Nội, Thành phố Hồ Chí Minh và một số tỉnh, thành trong cả nước), vẫn tồn tại khá nhiều bất cập, đôi khi khiến cưỡng. Sự tương phản của các công trình to - bé, cao - thấp, nhô ra - thụt vào, mô phỏng kiến trúc Âu - Á tùy tiện làm cho không gian văn hóa của nhiều đô thị vốn đã thiếu đồng bộ, nay còn cộc cạch, lộn xộn và ngột ngạt hơn. Đô thị nào cũng thấy có những địa bàn dân cư mang danh “phường” hàng chục năm nay, nhưng vẫn còn đâu đó cảnh đàn trâu bò lững thững tràn ra dọc phố một cách “vô tư” như trên đường làng.

Việc đô thị hóa diễn ra ồ ạt theo kiểu phong trào, đô thị hóa thiên về hình thức bên ngoài, không theo quy hoạch thống nhất, đồng bộ giữa kinh tế và văn hóa, xã hội, nhất là ở các vùng ven đô, ven các đường quốc lộ ít nhiều xé toang không gian văn hóa làng, để lại rất nhiều hệ lụy không lường hết được, dẫn đến ô nhiễm môi trường sinh thái, rạn nứt các mối quan hệ giữa người với người ngay trên một địa bàn sinh sống, xung đột lợi ích có lúc gay gắt hơn.

Công nghiệp hóa, hiện đại hóa là con đường và bước đi tất yếu trong thời kỳ quá độ lên chủ nghĩa xã hội ở nước ta. Về quy luật, đó là con đường vốn không bằng phẳng hay thẳng tắp bao giờ. Những “khúc quanh co”, những chỗ “gồ ghề” của nó biểu hiện ở khoảng cách giàu - nghèo ngày càng doãng xa, ở mức chênh lệch trong hưởng thụ văn hóa ngày càng lớn giữa các tầng lớp dân cư, giữa các địa bàn nội thành, nội thị, nội thành và ngoại thành, nội thị và ngoại thị. Trong khi đó, mặc dù Nhà nước đã ban hành nhiều chính sách phát triển văn hóa, xã hội, song không ít chính sách đã lạc hậu, bất cập, không còn phù hợp với chiến lược phát triển đô thị bền vững nên chưa phát huy được vai trò điều tiết, đôn bẩy thúc đẩy văn hóa, xã hội phát triển.

Điều đáng quan tâm và lo ngại nhất là những biến đổi tiêu cực về lối sống ở đô thị hiện nay. Dường như ở nông thôn, con người vẫn gắn bó với nhau bởi tình làng nghĩa xóm sâu nặng hơn ở các đô thị. Tính nhân văn trong lối sống của người nông dân ở làng quê vẫn giữ được sự trong trẻo, hồn nhiên, chân chất. Trong khi đó tại các đô thị, do sự tác động của lối sống công nghiệp khẩn trương, sự bùng nổ của internet và các phương tiện truyền thông, giao tiếp hiện đại trong thời kỳ cách mạng công nghiệp 4.0..., khiến cho quan hệ thân tộc, quan hệ cộng đồng ở các đô thị có nguy cơ lỏng lẻo dần.

Sự pha tạp, phức hợp trong lối sống, nhất là về triết lý sống đặc trưng của đô thị cũng trở thành một trong những lý do dẫn tới một số biến đổi theo chiều hướng tiêu cực. Dĩ nhiên, văn hóa có quy luật giao lưu, tiếp

biến, nhưng sự pha tạp trong lối sống ở đây lại có biểu hiện theo xu hướng xa dần bản sắc văn hóa dân tộc, thậm chí có những giá trị đạo đức bị băng hoại, dẫn đến nguy cơ xói mòn nền tảng tinh thần xã hội. Môi trường văn hóa đô thị bị ô nhiễm bởi những hành vi bất tuân pháp luật, tội phạm và tệ nạn xã hội ngày càng tinh vi, phức tạp hơn. Nguyên nhân cơ bản của vấn đề này không thể “đổ lỗi” cho tình trạng nhập cư ồ ạt của dân “tứ chiêng” (cả chính thức và không chính thức), mà trước hết phải thẳng thắn thừa nhận là do năng lực quản lý xã hội của cơ quan chức năng các cấp còn hạn chế, nội lực văn hóa của các đô thị chưa đủ mạnh để tạo ra sức đề kháng phòng, chống tội phạm và tệ nạn xã hội một cách hiệu quả. Đáng lo hơn là người phạm tội và mắc tệ nạn xã hội ngày càng trẻ, học vấn không phải là thấp. Những tụ điểm lẽ ra phải là một phần đặc trưng của văn minh đô thị như vũ trường, quán internet, nhà hàng karaoke, công viên... thì ở nhiều nơi lại đang là những điểm nóng nhức nhối về tội phạm và tệ nạn xã hội, không ít thanh thiếu niên bỏ nhà, bỏ trường đi bụi, đi hoang, sống ngoài pháp luật lấy các tụ điểm trên để tá túc, kiếm ăn, gây án... Chưa bao giờ tình trạng thanh niên, học sinh, sinh viên ở các đô thị “sống thử” nhiều như hiện nay, để lại hậu quả khôn lường. Theo số liệu của Hội Kế hoạch hóa gia đình Việt Nam, khoảng từ 20-30% các ca phá thai là phụ nữ chưa kết hôn và từ 60-70% là học sinh, sinh viên tuổi từ 15 đến 19. Tình trạng phá thai ở Việt Nam cao hơn nhiều nước trên khu vực và đứng thứ 5 trên thế giới. Tình trạng phá thai tuổi vị thành niên vẫn đang là vấn đề đáng báo động

ở nước ta⁽²⁾.

Trên đây, mới chỉ là một vài biểu hiện mặt trái của đô thị hóa, phản ánh những biến đổi theo chiều hướng tiêu cực của lối sống và văn hóa đô thị trong quá trình công nghiệp hóa, hiện đại hóa đất nước.

3. Giải pháp tăng cường xây dựng văn hóa và lối sống đô thị giai đoạn từ năm 2021 đến năm 2030

Để phát huy những biến đổi tích cực, hạn chế những biến đổi tiêu cực trong văn hóa và lối sống đô thị trong quá trình công nghiệp hóa, hiện đại hóa giai đoạn từ năm 2021 đến 2030, theo chúng tôi, cần tăng cường thực hiện một số giải pháp cụ thể dưới đây:

Một là, gắn kết chặt chẽ và đồng bộ hơn giữa tăng trưởng kinh tế với phát triển văn hóa, xã hội, con người. Tốc độ tăng trưởng kinh tế ở đô thị là tương đối nhanh, nhưng chưa đồng bộ với phát triển văn hóa, xã hội. Đằng sau những khu công nghiệp bề thế, còn ẩn chứa nhiều vấn đề xã hội, văn hóa chưa được giải quyết một cách thấu đáo. Thêm nhiều khu đô thị mới mọc lên, nhưng không khu đô thị nào hoàn chỉnh cơ sở hạ tầng, hay đầy đủ các thiết chế văn hóa cần thiết... Do vậy, sự gắn kết đồng bộ giữa kinh tế và văn hóa phải bắt đầu từ quy hoạch với tầm nhìn xa và tính khả thi cao, vừa bảo tồn và phát huy được giá trị của đô thị truyền thống, vừa phát triển hài hòa đô thị hiện đại, hạn chế sự manh mún chắp vá, chỉ hướng tới mục tiêu, lợi ích kinh tế như cách làm của nhiều chủ đầu tư hiện nay. Để

thực hiện sự gắn kết đồng bộ này, một mặt cần tiếp tục coi trọng việc đào tạo nguồn nhân lực chất lượng cao cho các ngành, lĩnh vực là khâu đột phá, mặt khác xóa dần sự chênh lệch và nâng cao mức hưởng thụ văn hóa của các tầng lớp nhân dân, nhất là với người lao động tại các doanh nghiệp. Nhà nước cần có những chính sách về an sinh xã hội phù hợp ở nông thôn để hạn chế tới mức thấp nhất tình trạng di dân tự do vào các đô thị.

Hai là, xây dựng môi trường văn hóa đô thị có tính nhân văn cao, làm tiền đề để xây dựng lối sống mới mang đặc trưng của con người đô thị. Sự luộm thuộm về cảnh quan, kiến trúc, sự ô nhiễm môi trường sinh thái ở các đô thị dễ nhận diện và có thể khắc phục từng bước, nhưng sự ô nhiễm môi trường văn hóa sẽ để lại hậu quả lâu dài và không thể khắc phục trong một sớm một chiều. Vì vậy, cần quyết liệt trong phòng chống tội phạm và tệ nạn xã hội, lập lại trật tự, kỷ cương, phép nước, lấy luật pháp làm tối thượng trong việc xây dựng và quản lý môi trường văn hóa đô thị, khắc phục triệt để tình trạng nửa vời, “đánh trống bỏ dùi” như hiện nay. Cần phải tập trung xây dựng tác phong công nghiệp, tính năng động, sáng tạo, tự chủ, nhân văn cao, xem đó là hạt nhân, là triết lý trong lối sống của con người đô thị thời kỳ đẩy mạnh công nghiệp hóa, hiện đại hóa và hội nhập quốc tế.

Ba là, phát huy sức mạnh của hệ thống chính trị trong việc xây dựng, phát triển văn hóa và lối sống đô thị. Công tác lãnh đạo của Đảng, hiệu quả quản lý của Nhà nước cần phải tính đến yếu tố đặc thù của đô thị trong quá trình công nghiệp hóa, hiện đại hóa, nghĩa là trình độ, năng lực lãnh đạo, quản lý

⁽²⁾ Hương Giang (2019, ngày 29 tháng 9). *Báo động phá thai tuổi vị thành niên: Vô sinh thứ phát đang gia tăng*. Truy xuất từ <https://laodong.vn/suc-khoe/bao-dong-pha-thai-tuoi-vi-thanh-nien-vo-sinh-thu-phat-dang-gia-tang-757020.ldo>, trích đọc ngày 17/11/2020.

cần phải chuyên nghiệp, tâm huyết, khoa học và toàn diện hơn. Điều này đòi hỏi, trong việc xây dựng, chỉnh đốn Đảng, cần coi trọng xây dựng văn hóa trong Đảng, trong các cơ quan Nhà nước, nhất là đối với cán bộ, công chức, viên chức. Đối với sự quản lý Nhà nước, cần quyết liệt cải cách và hiện đại hóa các thủ tục hành chính, phát huy triệt để vai trò của công nghệ thông tin. Công tác lãnh đạo của Đảng, sự quản lý của Nhà nước cần hướng đến mục tiêu là làm cho người dân thật sự trở thành chủ thể sáng tạo và đối tượng hưởng thụ văn hóa. Điều này đúng về lý luận và càng đúng hơn trong thực tiễn phát triển văn hóa ở nước ta hiện nay.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Dự thảo *Báo cáo chính trị của Ban Chấp hành Trung ương Đảng khóa XII tại Đại hội Đại biểu toàn quốc lần thứ XIII của Đảng*.
2. Kết quả toàn bộ Tổng điều tra dân số và nhà ở năm 2019 (pdf). Truy xuất từ <https://www.gso.gov.vn/wp-content/uploads/2019/12/Ket-qua-toan-bo-Tong-dieu-tra-dan-so-va-nha-o-2019.pdf>, trích đọc ngày 20/12/2020.
3. Hương Giang (2019, ngày 29 tháng 9). *Báo động phá thai tuổi vị thành niên: Vô sinh thứ phát đang gia tăng*. Truy xuất từ <https://laodong.vn/suc-khoe/bao-dong-pha-thai-tuoi-vi-thanh-nien-vo-sinh-thu-phat-dang-gia-tang-757020.ldo>, trích đọc ngày 17/11/2020.

